

MOSKOVA KNEZLİĞİ'NİN BAĞIMSIZLIĞA GEÇİŞİNDE TÜRK-MOĞOL DÜNYASININ ROLÜ

İsmet KONAK*

ÖZET

Coğrafik ve tarihsel anlamda Türklerle önemli ilişkiler içinde olan Ruslar, özellikle devlet kurma ve idare etme konusunda Hazar Kağanlığı, İdil Bulgar Devleti, Altın Ordu gibi Türk devletlerinden etkilenmişlerdi. 13. yüzyılda Moğolların giderek güçlenmesi ve Rus knezliklerini hakimiyet altına almasıyla birlikte Ruslar, yaklaşık 250 yıl bağımlı olarak yaşadılar. Ruslar, Altın Ordu hakimiyeti altında yaşarken vergilendirme, ordu sistemi ve merkezîyetçi yapının sağlanması gibi konularda daha da tecrübe kazandılar. 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde diğer tüm Rus knezliklerini egemenliği altına alan Moskova Knezliği, elde ettiği bu tecrübelerden yararlanarak bağımsızlığını ilan etti. Moskova Knezliği'nin bağımsız bir devlet haline gelmesinde Türk-Moğol dünyasındaki menfi gelişmelerin rolü büyüktü. Bu çalışmada Türk-Moğol dünyasında meydana gelen iç karışıklıklar, parçalanmalar ve iktidar olma savaşının Moskova Knezliği'ne olan etkisi ele alınmaktadır. Rusların 1480'de bağımsız bir devlet kurmasına zemin hazırlayan olaylar incelenirken daha çok Rus tarihçi ve araştırmacıların kaynaklarından yararlanıldı.

Anahtar Kelimeler: Moskova Knezliği, Altın Ordu, Kırım Hanlığı, Timur, Moğollar, Kazan Hanlığı.

THE ROLE OF TURKISH-MONGOLIAN WORLD ON TRANSITION OF THE GRAND DUCHY OF MOSCOW TO INDEPENDENCE

ABSTRACT

Russians, who geographically and historically have been in important relations to Turks, especially in sense of state-building and governance, were influenced by Turkish states such as The Khazar Empire, State of Volga Bulgars and the Golden Horde. After The Mongols gradually grew and dominated the Russian principalities in the thirteenth century, Russians lived dependent approximately 250 years. While Russians lived under the domination of The Golden Horde, they gained more experience

* Doktora öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
smtknk2012@hotmail.com

in the fields of taxation, military system and provision of centralized structure. By the end of the fifteenth century, The Grand Duchy of Moscow which dominated all over the Russian principalities by taking advantage of these gained experiences declared its independence. The role of negative developments in the Turkish-Mongolian World has been major in the transformation of the Grand Duchy of Moscow into an independent state. In this article, the impact of internal turmoil, disintegration and the struggle for power in the Turkish-Mongolian world on the Grand Duchy Moscow is analyzed. While the events that paved the way to the Russian independent state in 1480 are studied, generally resources of Russian historians and researchers are benefited.

Key Words: The Grand Duchy of Moscow, The Golden Horde, Khanate of The Crimea, Tamerlan, Mogols, Khanate of The Kazan.

Giriş

9. yüzyılda Hazar Kağanlığı hakimiyeti altında yaşayan çok sayıdaki Slav kavmi, 860'lı yıllarda İsveç'ten gelen Vareglerin lideri Rürük'in yönetim alanındaki yeteneği ve tecrübesinden yararlanarak biraraya geldiler. Önce Novgorod'ta güç topladılar ve ardından Kiev'de güçlü bir devlet kurdular. Daha sonra 988 yılında Bizansla gelişen ilişkiler dahilinde Hıristiyanlığı benimsediler. Ortodoksluğun kabul edilmesiyle birlikte daha da kuvvetlenen Kiev Rusyası, irili ufaklı birçok Slav kavmini merkezi yönetime bağlı hale getirdi. 11. yüzyılın ilkyarısındaki Yaroslav döneminde dini kurumlaşmasını hızlandıran Kiev Rusyası, yenilenen hukuki ve askeri yapısıyla “*yurt (udelnaya) sistemi*” diye bilinen yeni bir döneme girdi.

Yurt sistemiyle birlikte birçok şehirde yeni knezlikler ortaya çıktı. Knezlikler arasında “*büyük knez*” olma ve toprağını genişleterek diğer knezlikleri boyunduruk altına alma mücadelesi hız kazandı. Bu ihtilaf, 12. yüzyılda iktidarın Suzdal-Vladimir Knezliği'ne intikal etmesine sebep olmuştu. Artık Kiev Rusya'sının önemi azalmıştı. Bu arada devam eden Kıpçak saldırılarına karşı birlik oluşturamayan Rus knezliklerini 13. yüzyıla girildiğinde Tatar-Moğol saldırısı bekliyordu.

1206 yılından itibaren şekillenmeye başlayan Moğol İmparatorluğu, yayılmacı politikasının ilk semeresini 1215'te Kuzey Çin'i fethederek almıştı. Sonrasında Harzemşahlar engelini aşan Cengiz'in (Çingiz) devleti, doğu ve batıda genişleme siyasetini daha da sertleştirdi. Rus knezliklerinin Kıpçaklarla olan ilişkileri ve dağınık görüntüleri, Moğol İmparatorluğunun iştahını kabartmıştı. Nitekim 1236 yılına gelindiğinde Cengiz'in torunu Batu Han, Rus

topraklarına Tatarlar ve Türklerden oluşan ordusuyla saldırdı. 6 yıl içinde Güney Rusya'nın nerdeyse tüm knezliklerini yağmalayan Batu Han, kendi idari teşkilatını kurdu ve Altın Ordu (Orda) devletinin temellerini attı. Saray şehrini başkent ilan eden Altın Ordu hanı, Rus knezliklerinin “*knezlik makamını*” sembolik olarak sürdürmelerine izin verdi.

Altınordu'dan “*berat-yarlık*” olarak yönetsel özerkliklerini Saray'a itaat etmek şartıyla devam ettiren Rus knezliklerinden Moskova Knezliği, 1283'ten itibaren tarih sahnesine çıkmaya başladı. Altınordu'ya ve diğer rakiplere karşı uygulanan politika, 200 yıl sonra Moskova'yı Ortodoks dünyasının tek hakimi haline getirecekti.

15. yüzyılın sonuna gelindiğinde diğer tüm knezlikleri hakimiyet altına alan ve bağımsız bir devlet olan Moskova Knezliği'nin bu sürecinde Türk-Moğol dünyasında meydana gelen olayların etkisi büyüktü. Çalışmada Moskova Knezliği'nin önünü açan ve devletleşmesinde büyük rol oynayan Timur'un Altın Ordu seferleri, Orda'nın hanlıklara bölünme süreci ve İstanbul'un fethi ele alındı. Ağırlıklı olarak son 200 yılda Rus tarihçileri tarafından ele alınan eserlerden yararlanılarak bir sonuç elde edilmeye çalışıldı.

I- Moğol İstilas ve Altın Ordu Devleti'nin Yükselişi

13. yüzyılda Cengiz Han önderliğinde şekillenen Moğol İmparatorluğu, askeri ve siyasi altyapısını tamamladıktan sonra fetih hareketine yöneldi ve büyük bir hızla genişlemeye başladı. Bu yayılışın ilk aşamasında Kuzey Çin vardı. Pekin, 1215 yılında Moğollar tarafından kuşatıldı. Fetih, Moğol yönetimi için askeri öneminin yanısıra ayrı bir ehemmiyet arz etmekteydi: o da muazzam bir malzeme ve insan gücü kaynağı sağlamasıydı.¹

Kuzey Çin ordusundaki birçok mühendisi ve teknisyeni bünyesine kazandıran Moğollar, ilerleyen yıllarda Harzemşahlar ile sorun yaşadılar. 1219 yılında Cengiz Han tarafından gelen bir kervan, Harzemşah şehri olan Otrar'a girdi.² Tarihte Otrar Olayı olarak bilinen bu olayda Moğol kervanındaki tacirler, şehirde kumanya satın almak ve hamama gitmek için gezerlerken casus olarak şüphe uyandırdılar. Hemen sonra soyuldular ve öldürüldüler: Otrar valisi, ele geçirilen ganimetin bir bölümünü Harzemşah'a da gönderdi.³ Olayı duyan Cengiz Han'ın, gerçekleri aydınlatmak için gönderdiği elçiler, Harzemşahlar lideri Alaaddin Muhammed tarafından infaz edilince savaş kaçınılmaz hale

¹ George Vernadskiy, *Rusya Tarihi* (Çev. Doğukan Mızrak, Egemen Ç. Mızrak), Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 84.

² L.N. Gumilev, *Ot Rusi k Rossii*, İzdatelstvo EKSMO, Moskva, 2009, s. 114.

³ a.e., s. 114.

geldi. İki yıl içinde Harzemşahlar devleti topraklarının bir bölümü Moğolların eline geçmişti.⁴ En sonunda şah güneye kaçtı ve Hazar Denizi'nde bulunan bir adada öldü.⁵

Türkistan'da hakimiyet sağladıktan sonra gözünü batıda Kumanlar ve Rus knezliklerine diken Cengiz Han, gezi amaçlı yeni bir istila için emir verdi. Komutanlarından Cebe-Noyan ve Subutay-Batur, bu emir üzerine iki Moğol tümeniyle harekete geçtiler.⁶ 1223 yılında Azak Denizi'ne dökülen Kalka Nehri tarafında çarpışan Kuman ve Rus kuvvetleri, Moğollar karşısında ağır yenilgi aldılar. Savaş sonrası Cengiz Han'a geri dönmek isteyen Moğolları yeni bir sürpriz bekliyordu: İdil'i geçtikten sonra, İdil Bulgarlarının baskınına uğradılar ve epeyce zayıf verdiler.⁷

Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Cengiz Han, 1227 yılında Tangut'un şehirlerini fethettikten sonra öldü.⁸ Ölmeden önce oğlu Ögedey'i halefi ilan eden Cengiz Han, ülkeyi 4 oğlu arasında paylaştırdı.⁹ Bu paylaşım, George Vernadskiy'in Moğollar ve Ruslar adlı eserinde şöyle geçmektedir:

“Tuluy en küçük oğul olarak, Borcigin klanının mülkünün nüvesini-Moğolistan'ın orta ve batı kısmını-aldı. Çağatay'a Kara-kitanların nehir havzası olan eski mülkü verildi. Yukarı İrtiş Nehri bölgesi dahil olmak üzere Çungarya, üçüncü oğul olan Ögedey'in arpalığı oldu. Nihayet Aral Gölü'nün kuzeyindeki yeni fethedilmiş bölge (bugünkü Kazakistan) en büyük oğul olan Cuci'ye bağışlandı; onun ölümünden sonra bölge Cuci'nin ikinci oğlu Batu'nun oldu.”¹⁰

Ögedey'in ulu kağan seçilmesinden sonra Moğollar, doğu, batı ve güneyde belirlenen bölgelerin seferlerini başlatmak için hazırlık yapmaya başladılar. Bu doğrultuda Ögedey, Rusya seferine komuta etmesi için yeğeni Batu'yu görevlendirdi.¹¹ Batu'nun komutası altında, Moğol ordusu saflarına yeni katılan Orta Asya Türkleriyle birlikte 120 bin kişilik bir askeri kuvvet

⁴ Vernadskiy, *a.g.e.*, s. 84.

⁵ *a.e.*, s. 84.

⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 63.

⁷ *a.e.*, s. 64.

⁸ N. M. Karamzin, *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo İzbranniye Glaviy*, İzdatelstvo EKSMO, Moskva, 2007, s. 238.

⁹ *a.e.*, s. 238.

¹⁰ George Vernadskiy, *Moğollar ve Ruslar*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Selenge Yayınları, İstanbul, 2007, s. 64.

¹¹ Vernadskiy, *Rusya Tarihi*, s. 85.

bulunmaktaydı.¹²1236 yılında Rusya topraklarına doğru ilerleyen Batu Han'ın yanında 1223 yılındaki zaferin mimarı Subutay-Batur da vardı. 1237 yılının Sonbahar'ında ilk önce İtil Bulgarları memleketi tahrip edildi. Bu tahribatla birlikte 1223 yılında Moğol ordusuna saldıran İtil Bulgarlarından rövanş alınmış oldu. Daha sonra Batu'nun kuvvetleri İtil Nehri'ni geçip Rus yurduna karşı sefere koyuldular.¹³İlk önce Ryazan Knezliği ile çarpışan Batu Han'ın ordusu, Voronej'de saldırıyı başlattı. Vladimir Knezliği'nin desteğini alamayan Ryazanlılar, mücadeleye kendi zayıf kuvvetleriyle giriştiler.¹⁴Mücadele Ryazan ordusunun yıkımı ve yenilgisiyle sonuçlandı.¹⁵Moğol istilası daha sonra çevre knezliklerin şehirlerinde aralıksız devam etti. Yerli halkın ve Rus ordusunun kararlı ve özverili direnişine rağmen Ryazan, Kolomna, Moskova, Vladimir, Suzdal, Yaroslavl, Tver ve Kostroma gibi şehirler kısa sürede ele geçirildi ve harabeye çevrildi.¹⁶

Kuzeydoğu Rusya seferini başarıyla tamamlayan Batu Han, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Güneybatı Rus topraklarına saldırmak için harekete geçti. Böylece ilk önce Pereyaslavl ve Çernigov'u aldı, ardından 1240 yılında Kiev'i ele geçirdi.¹⁷Moğollar, 1240 yılının Aralık ayından 1241 yılının Ocak ayına kadarki sürede tüm Güney Rusya şehirlerini harabeye çevirdiler, ayrıca 1241'de Galic-Volın Knezliği'nin topraklarını ele geçirdiler.¹⁸

Batu Han'ın ordusu, fethedilen yerlerdeki knezlerin Avrupalı devletler tarafından barındırılmasını engellemek için Avrupa seferine çıktı. Bu bağlamda Batu'nun askerleri, 1242'de Polonya, Macaristan ve Dalmaçya'yı tahrip ettiler.¹⁹Ancak Batu'nun ordusu sefere daha fazla devam edemedi. Çünkü Moğol tahtında sorunlar baş gösterdi ve iktidarın halefleri arasında uzlaşmazlıklar başladı.²⁰Yaşanan iç karışıklıkla ilgili tarihçi A.Y. Yakubovskiy şöyle yazmaktadır:

¹² *a.e.*, s. 85.

¹³ Kurat, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁴ A.N. Bohanov, M.M. Gorinov, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do Kontza XX Veka v 3-h Knigah*, İzdatelstvo AST, Moskva, 2001, s. 150.

¹⁵ *a.e.*, s. 150.

¹⁶ A. A. Danilov, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney v Voprosah i Otvetah*, İzdatelstvo Prospekt, Moskva, 2008, s. 19.

¹⁷ L. A. Yegorova, *Otyeçestvennaya İstoriya*, İzdatelstvo Yurisprudençiya, Moskva, 2008, s. 31.

¹⁸ *a.e.*, s. 31.

¹⁹ A. Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve İnhitatu*, (Çev. Hasan Eren), Maarif Basımevi, İstanbul, 1955, s. 41.

²⁰ Yegorova, *a.g.e.*, s. 31.

“Lakin Batu, bu memleketleri muhafaza etmeyerek 1242-1243'te Eflak ve Boğdan üzerinden Deşt-i Kıpçak'a dönmüştü. W.W. Barthold'un fikrine göre, Batu'nun garp seferine son vermesine sebep, bir taraftan onun askeri birlikleri arasında bulunan prenslerden Güyük (Ögedey'in oğlu) ve Böri (Çağatay'in torunu) ile giriştiği kavgalar, diğer taraftan da Ögedey Han'ın ölümüne ait haberdi.”²¹

İktidar içi kavgalardan etkilenen ve fethettiği yeni topraklarda konuşlanmak isteyen Batu Han, 1242'de Aşağı İtil havzasını ana karargah olarak belirledi: *“Rus yurdunun ve Kıpçak sahasının temelli olarak hakimiyet altında bulundurulması kararlaştırıldığından, Batu Han, Aşağı İtil boyunda durdu. Altın Ordu Devleti işte bu suretle kurulmuş oldu.”²²* Cuci Ulusu olarak da bilinen Altın Ordu'nun başkenti Saray şehriydi. Saray sözcüğünün kullanım şekillerini Orta-Asya Tarihçisi V.V. Barthold şöyle aktarmaktadır: *“Saray, Türklere pek erkenden gelmiş olan ve Kutadgu Bilig'de rastlanan Farsça bir kelimedir. Moğollar da hanlarının oturdukları eve bu adı veriyorlardı. Aynı ad, 'saray' etrafında meydana gelen şehirlere de verilmiştir. İşte Amuderya üzerinde, Tirmiz'in yukarısındaki Saray köyü, İtil üzerindeki Saray ve Kırım'daki Bahçesaray bu şekilde meydana gelmişlerdir.”²³*

Saray şehrinin Aşağı İtil mıntıkasında kurulmasının hem ekonomik hem kültürel hem de jeopolitik sebepleri vardı. Bir taraftan kervan ticaretinin ana yolu buradan geçiyorken diğer taraftan Moğol İmparatorluğu'nun merkezi olan Moğolistan'a da yakındı.²⁴ Şunun altını çizmek gerekir ki bu şehir, sonraki yıllarda Özbek Han zamanında payitaht olan ve Berke Han tarafından yaptırılan Saray (Saray Berke) ile karıştırılmamak için Saray Batu adını almıştır.²⁵ Altın Ordu devletinde ticaretin diğer önemli şehirleri arasında Urgenç, Bulgar ve Sarayçik de vardı.²⁶

İstiladan sonra Altın Ordu devletinin yönetim yapısına baktığımızda Rus knezliklerinin veraset usulüne müdahale etmediği görülmektedir. Bu durumla ilgili Esad Fuat Tugay'ın kitabında şunlar yazılmaktadır:

²¹ Yakubovsky, *a.g.e.*, s. 42.

²² Kurat, *a.g.e.*, s. 70.

²³ V.V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 141.

²⁴ Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 51.

²⁵ *a. e.*, s. 51.

²⁶ İ. A. Monahova, *Osnovaniye Russkogo Gosudartsva*, İzdatelstvo Mir Knigi, Moskva, 2007, s. 10.

“Rusya’yu istiladan sonra Tatarlar kendi hayat tarzlarına daha elverişli ve ahalinin en çoğu Ural-Altay ırkına mensup bulunan Orta Volga havzasıyla cenuptaki bozkır muntikasını fiilen işgal altında bulundurdular. Geri kalan Rus topraklarının idaresini mahalli prenslere bıraktılar. Yalnız her eyalete Baskak adıyla siyasi bir amir tayin ettiler. Bunların vazifeleri Rus prenslerin hareketlerini mürakabe etmek ve vergi tahsili için gönderilen memurlara lüzumunda yardımda bulunmaktan ibaretti.”²⁷

Her ne kadar Rus knezlikleri kendi verasetlerini sürdürmüşlerdiyse de Orda’dan berat(yarlık) almadan memuriyetleri tasdik olmazdı. Bu bakımdan Rus knezleri ve başpiskoposlar Saray’dan berat olarak geçen “yarlık” almak zorundaydı.²⁸ Bununla birlikte Altın Ordu merkezinde baskak ve knez arasındaki siyasi ve ekonomik münasebetlere bakan bir de “daruglar” vardı.²⁹ Her darug, bir eyalete bakmakla mesuldü.

Batu Han, 1256 yılında vefat etti.³⁰ Yerine oğlu Sartak geçti. Ancak onun iktidarı kısa sürdü. Rus tarihçisi N. M. Karamzin şöyle yazmaktadır: “*Batu’nun oğlu Sartak, büyük ihtimalle Tatarlar üzerinde hakimiyet kurmak istedi. Fakat yeğenini öldüren iktidar aşığı amcası Berke’ye kurban gitti.*”³¹ Sartak’ın Hıristiyanlığa olan sempatisinin iktidardan uzaklaşmasına sebep olduğu da ileri sürülmektedir.³² Böylece 1257 yılında iktidara gelen Batu Han’ın kardeşi Berke Han, 1266 yılına kadar ülkeyi yönetti. Berke Han, din olarak İslamiyeti seçti.³³ Berke döneminde Moğol hanlıkları arasındaki toprak savaşı ve Mengü’nün ölümü üzerine yaşanan hanedan içi çatlaklar, hem Altın Ordu’nun hem de Karakurum’un merkezi otoritesini zedelemeye başlamıştı. Meydana gelen çatlaklardan biri Azerbaycan’ın fethiyle ilgiliydi. Azerbaycan’ı ilhak etmek isteyen Berke Han, 1263-1264 yıllarında çıktığı Kafkasya Seferi’nde Moğolların İran’daki kolu İlhanlılarla(Hülagü Han) çarpıştı.³⁴ İkinci çatlak, Mengü’nün oğulları Kubilay ve Arıkbuğa arasında kağanlık tahtı için mücadele başladı.³⁵ Sonuçta, iki kardeş kağan ilan edildi.³⁶ Kubilay, Şimali Çin’de,

²⁷ Esad Fuat Togay, *Rusya Tarihi*, İstanbul, 1948, s. 201.

²⁸ *a. e.*, s. 201.

²⁹ Togay, *a.g.e.*, s. 201.

³⁰ Gumilev, *a.g.e.*, s. 140.

³¹ Karamzin, *a.g.e.*, s. 262.

³² Gumilev, *a.g.e.*, s. 140.

³³ *a. e.*, s. 140.

³⁴ Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 59.

³⁵ *a. e.*, s. 64.

³⁶ *a. e.*, s. 64.

Arıkbuğa ise Moğolistan'da kağan oldu.³⁷ İktidar içi bu çekişmeler ve bölünmeler, Rus knezliklerinin Moğol-Tatar yönetimiyle ilişkilerini etkiledi. Bu yaklaşımı belirleyen önemli iç çekişmelerden biri de Nogay Han'ın 13. yüzyılın ikinci yarısında Deşt-i Kıpçak'ta ya da Güney Rusya'da ağırlığını hissettirmesiydi. Berke'den sonra tahta geçen Mengü-Timur, 1280 yılında öldü. Ondan sonra tahta geçen üç han (Tuda Mengü, Tula Buka ve Tohta Han) Altınordu'nun batı bölgelerinin fiili birleşik yöneticisi ve aynı zamanda Mengü-Timur'un akrabası olan Prens Nogay'ın isyanıyla karşılaştılar ve itibar kaybettiler.³⁸ Prens Nogay'ın bu girişiminden sonra Altın Ordu'nun havası şu şekilde bir değişime uğradı:

*“Moskova ve Tver'dekiler gibi Rus knezlerinin bazıları Saray'daki hana karşı, Nogay'a sadakatlerini bildirdiler. Böylelikle prens Nogay'ın yandaşları ile Saray'a bağlılık yemini edenler arasında çatışmalar başladı. Nogay'ın vassalları durumundaki Rus prenslerin bu hadisenin ardından elde etmiş oldukları net kazanç, hanın vergi memurlarını söz konusu prensliklerden çekmesi oldu.”*³⁹

13. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların merkezinde yaşanan otorite kaybı ve Altın Ordu'nun bu iç buhranı, Rus halkı içinde Moğol-Tatar hakimiyetinin görüldüğü kadar sağlam temelleri olmadığı ve kurtuluşun yakın olduğu duygusunu güçlendirdi.⁴⁰

II- Moskova Knezliği'nin Büyümesi

Moskova, 12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir yerleşim yeri olarak tarih sahnesine çıkmaya başladı. “Moskova” adı, tarihsel olarak bakıldığında vekayinamelerde ilk defa 1147'de geçer. Daha sonra 1156 ve 1176 yıllarında “Moskov”, “Guçkova” ve “Moskva” adlarıyla anılmaktadır.⁴¹ Yuri Dolgorukiy, şehrin kurucusu olarak bilinmektedir.⁴² Dolgorukiy, başında bulunduğu Suzdal Knezliğini diğer knezliklere karşı savunmak için Moskova'yı uzun süre sınır karakolu olarak kullandı.

13. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Tatar-Moğol boyunduruğu altında yeni knezliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Vladimir Knezi

³⁷ a.e., s. 64.

³⁸ Vernadskiy, a.g.e., s. 93.

³⁹ a.e., s. 93.

⁴⁰ a.e., s. 93.

⁴¹ Kurat, a.g.e., s. 89.

⁴² Cezmi Türk, *Dünyanın Çatısı Turan ve Rus Kafası*, Toprak Yayınları, İstanbul, 1964, s. 24.

Aleksandr Nevskiy'in ölümünden sonra, knezliğin toprakları çocukları arasında paylaşıldı. Rus tarihçi N. Ç. Borisov, paylaşım ile ilgili şunları yazmaktadır: *“Kasım 1263'te babası öldüğünde, Danil 2 yaşında bile değildi. Babasının vasiyetine göre oldukça mütevazı bir yurt olan Moskova'yı aldı.”*⁴³ Aleksandr Nevskiy'in küçük oğlu ve Moskova hanedanlığının kurucusu Danil, 1261 yılında doğdu.⁴⁴ 1283 yılında Moskova'nın ilk knezi oldu. Çocukluktan itibaren hakkı olan Moskova'yı büyük kardeşi Knez Dimitriy Aleksandroviç, kardeşine teslim etti.⁴⁵ Danil dönemini diğerleriyle karşılaştıran 19. yüzyıl Rus tarihçisi N. M. Pavlov, şu şekilde anlatmaktadır *“Eğer Danil'in büyük kardeşleri ve amcaları döneminde meydana gelen karışıklıklara bakılırsa, bilindiği kadarıyla Danil onların çekişmelerine karışmadı, şu sorulabilirdi: Onun knezliği nasıl geçti? Karşılığında şu söylenebilir ki: barış ve huzur içinde. Onun knezliğinde genelde herhangi bir iç karışıklık olmadı.”*⁴⁶

Moskova Knezliği'nin ilk lideri olan Danil'in iktidarı 1303 yılına kadar sürdü. Bundan sonra oğlu Yuriy Daniloviç, tahtı devraldı. Yuriy Daniloviç'le birlikte Moskova ve Tver knezlikleri, iktidar ve toprak savaşını yaşadılar. Aleksandr Nevskiy'in yiğeni olan Tver yöneticisi Mihail Yaroslaviç, 1304 yılında Altın Ordu hanından Vladimir Büyük Knezliği için izin(yarlık) aldı.⁴⁷ O dönemde Rus knezleri için Vladimir Büyük Knezliği'ne gelmek başat amaçtı. Tarihsel kaynaklara bakıldığında Moskova knezi Yuri Daniloviç'in bu izni almak için çok çaba sarf ettiği görülmektedir. 19. yüzyıl Rus tarihçisi M.S. Solovyev, 1304 yılındaki büyük knezlik çekişmesini şöyle yazmaktadır: *“Yuri, Orda'ya geldiğinde, Tatar knezleri ona: ‘Eğer bize Mihail Tverskiy'den fazla haraç verirsen biz de sana büyük knezliği veririz.’ dediler. Yuri, Mihail'den daha fazla haraç ödeyeceğinin sözünü verdi. Fakat Mihail, daha da artırdı, Yuri vazgeçti ve Mihail izni aldı.”*⁴⁸

Bundan itibaren iki knez arasında taht savaşının giderek şiddetlendiğini görüyoruz. 1317 yılına gelindiğinde büyük knezlik gerilimi iyice artmıştı. Aynı yıl Yuri Daniloviç, Altın Ordu hanı Özbek Han'ın kız kardeşiyle evlendi.⁴⁹ Bu

⁴³ N. S. Borisov, *Politika Moskovskih Knezey*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskva, 1999, s. 65.

⁴⁴ *a.e.*, s. 65.

⁴⁵ N. M. Pavlov, *Russkaya İstoriya ot Drevneyşih Vremen*, Tom 3, İzdatelstvo: Tipolitografiya İ.N. Kuşnerev i Kompaniyy, Moskva, 1900, s. 209.

⁴⁶ *a.e.*, s. 212.

⁴⁷ A.N. Saharov - V.İ. Bugarov, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do Konça XVII Veka*, İzdatelstvo Prosveşeniye, Moskva, 2001, s. 142.

⁴⁸ S. M. Solovyev, *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, Tom 3, İzdaniye Vısoçayşe Utverjdennavo Tovarişestvo “Obşestvennaya Polza”, Sankt Peterburg, 1895-96, s. 902.

⁴⁹ Saharov - Bugarov, *a.g.e.*, s. 142.

evlilikle Orda'yı arkasına alan Moskova knezi, buna rağmen Mihail'i yenemedi. Karısı, Tver knezine tutsak düştü.⁵⁰ Özbek Han'ın kız kardeşi Konçak, bir daha Moskova'ya dönemedi. Her tarafta Tver'de zehirlendiği söylentisi dolaşıyordu.⁵¹ Bu Yuri için yararlı fakat Mihail için tehlikeli bir durumdu.⁵² Nitekim 1318'de Orda'ya çağrılan Mihail, zehirlenme eylemini yerine getirdiği düşünülerek idam edildi.⁵³ Onun ölümünden sonra çocuklarının Moskova knezine olan düşmanlığı had safhaya ulaştı ve 1325 yılında Mihail'in oğlu Dimitri, Yuri Daniloviç'i Orda'da öldürdü. Böylece Yuri'nin yerine kardeşi İvan, tahta geçti. İvan Daniloviç'e İvan Kalita⁵⁴ lakabını takmışlardı. Moskova knezi, bir taraftan para biriktiriyordu, diğer taraftan da fakirlere hayır işliyordu ve bu yüzden deri bir para çantası taşıyordu.⁵⁵ İvan Kalita, Tver Knezliği'nden farklı olarak Altın Ordu Devleti'yle sürekli arasını iyi tutmaya çalıştı. *"İvan Daniloviç, hem han için hem de onun soyluları için değerli hediyelerle sürekli ziyarette bulunarak hanın sempatisini kazandı, böylece kendi topraklarını Tatar baskaklar(vergi toplayıcılar) tarafından Rus topraklarında yapılan kıyımlardan kurtardı."*⁵⁶

Knezlikler arasında gittikçe adından söz ettirmeye başlayan İvan Kalita, iç politikada bazı ilkeler belirledi. Rus tarihçisi N.G. Ustryalov, bu ilkeleri şöyle sıralamaktadır: *"1- Büyük knezlik iktidarını, I. Yaroslav ve Vladimir Monamach dönemindeki gücüne kavuşturmak, 2- Büyük knezlik hukukunu sırf kendi soyu için oluşturmak, 3- Babadan kalma miras olan Moskova Knezliği'ni büyütme, yeni yerler ve şehirler almak."*⁵⁷ Rus topraklarının merkezi konumuna dönüşen Moskova Knezliği, İvan Kalita döneminde Rusya'nın en güçlü knezliği haline geldi.⁵⁸ Bu dönemdeki başarısını sınırlarını genişleterek devam ettirmişti: *"İvan Kalita hiç silaha başvurmadan kendi topraklarını gözle görülür derecede genişletti. Onun döneminde Galiç Knezliği'nden Kostroma, Ygliç Knezliği ve Beloozer Knezliği'nden Vologda Moskova Knezliğinin hakimiyeti altına girdi."*⁵⁹

⁵⁰ a.e., 142.

⁵¹ Solovyev, a.g.e., s. 908.

⁵² a.e., s. 908.

⁵³ Saharo- Baganov, a.g.e., s. 142.

⁵⁴ Etimolojik olarak Yunanca'dan gelmektedir. Eski Rusça'da para çantası anlamında kullanılmaktadır.

⁵⁵ Monahova, a.g.e., s. 42.

⁵⁶ a.e., s. 41.

⁵⁷ N.G. Ustryalov, *Russkaya İstoriya*, Çast 1, Tipografiya Ekspedicii Zagotovleniya Bumag, Sankt Peterburg, 1839-41, s. 250.

⁵⁸ A. S. Orlov - V. A. Georgiev - N. G. Georgieva - T.A. Sivohina, *İstoriya Rossii*, İzdatelstvo Prospekt, Moskva, 2006, s. 65.

⁵⁹ a.e., s. 65.

Siyasi olarak diğer knezlikler arasında rolü büyüyen Moskova, sosyal ve dini anlamda da Rusya'nın merkezi konumuna geldi. Öyle ki diğer yerlerden Moskova Knezliği'ne göç dalgası başladı. Almanlar, Lehler ve bazı Moğol-Tatarlar bu dalgaya katıldı.⁶⁰Göç edenlerle ilgili önemli bir ayrıntıya da yer vermek gerekir: “Orda’dan buraya vaftiz adı Zahariy olan Murza Çet geldi. Murza Çet, gelecekteki Rus çarı Boris Godunov’un⁶¹ atasıydı.”⁶²

Güçlü bir Moskova stratejisi izleyen İvan Kalita, dinsel anlamda da iktidar olmak için kiliseyle arasını iyi tuttu. Nitekim farklı knezlikleri gezen dönemin başpiskoposu Petro, Moskova’ya sık sık geliyordu. Petro, ömrünün son yıllarını Moskova’da geçirmek için Vladimir’e veda etti.⁶³ Onun gelişiyile Moskova’da dinsel kurumlaşma da hız kazandı. 4 Ağustos 1325’te başpiskopos Petro, Uspenskiy Sobor’un⁶⁴ temelini kendisi attı.⁶⁵ 1326’da vefat eden Petro’nun naaşı bu katedralde defnedildi.⁶⁶

İvan Kalita döneminde Altın Ordu ile olan ilişkilerin ilerlemesi açısından büyük önem arz eden olaylardan biri 1327’deki Tver isyanıydı. Özbek Han’ın kuzeni ve elçisi olan Şevkal’in(Çol-han)-Rus vekayinamelerinde Şelkan olarak geçiyor- Tver’e geliş isyana sebep olan hareketti.⁶⁷S.M. Solovyev, isyana sebep olan bu durumu şöyle yazmaktadır: “Birden halkta, Şevkal’in Tver’de knezlik yapmak istediği, kendi Tatar knezlerini diğer Rus şehirlerine yerleştirmek, Hıristiyanları da Tatar dinine geçirmek istediği söylentileri dolaşmaya başladı.”⁶⁸Bunun üzerine tüm Tver halkı, harekete geçti ve veçe(halk meclisi) toplandı.⁶⁹Şevkal ve Tatarlara karşı savaşma kararı alındı. Çarpışmada Şevkal öldü ve bu durum Orda’da şok etkisi yarattı. Tver halkını ve isyanın önderi Aleksandr Mihayloviç’i cezalandırmak için gönderilen birlik içinde İvan Kalita ve Suzdal knezi Aleksandr Vasilyeviç de vardı. İsyanın bastırılması sonrasında 1328 yılında Özbek Han’ın emriyle Vladimir Büyük Knezliği makamı İvan

⁶⁰ Monahova, *a.g.e.*, s. 42.

⁶¹ Korkunç İvan’ın oğlu Dimitri’yi öldürerek tahta geçtiği iddia edilen Boris Godunov’un Tatar olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.; Monahova, *a.g.e.*, s. 42.

⁶² Monahova, *a.g.e.*, s. 42.

⁶³ M.N. Pokrovskiy, *Russkaya İstoriya s Drevneyşih Vremen*, Tom I, Gosudarstvennoye İzdatelstvo, Moskva, 1922, s. 166.

⁶⁴ Uspenskiy Sobor (katedral), Moskova’da Kremlin Saray’ında bulunmaktadır. Meryem Ana Kilisesi (Uspeniye Bogorodiçiya) olarak da adlandırılan yapı, Moskova’da ilk taştan yapılan kilisedir.

⁶⁵ Borisov, *a.g.e.*, s. 209.

⁶⁶ Monahova, *a.g.e.*, s. 43.

⁶⁷ Solovyev, *a.g.e.*, s. 917.

⁶⁸ *a.e.*, s. 917.

⁶⁹ Borisov, *a.g.e.*, s. 216.

Kalita ve Aleksandr Vasilyeviç arasında paylaştırıldı.⁷⁰Böylece Moskova Knezliği yarı-büyük knezlik makamına ulaşmış oldu.

1341 yılına kadar süren İvan Kalita dönemi, Moskova Knezliği'nin büyümesi ve diğer knezliklerin hakimiyet altına alınması açısından önem arz etmekteydi. Özellikle Altın Ordu adına Özbek Han'ın İvan Kalita ile yaptığı ittifak, Moskova yönetimini Rus toprağında muktedir hale getirdi. İvan Kalita'dan sonra yerine oğlu Simeon Gordiy, büyük knez oldu. Onun yürüttüğü politika Kalita'nın devamıydı: *"O tamamıyla babasının politikasını benimsedi. Özbek ve Oğlu Canibek'i özenle memnun ettiği gibi, kendi toprağında kararlı ve sert bir yönetim gösterdi."*⁷¹ Bu bakımdan, Simeon Gordiy, kendisini tüm Rusya'nın lideri olarak görüyordu.

Simeon Gordiy'in ölümünden sonra yerine büyük knez sıfatıyla kardeşi İvan Krasniy(1353-59) geçti.⁷²Oldukça pasif bir politika yürüten Krasniy'in son yıllarına kadar Altın Ordu'ya bağımlı tutumunu, çıkarı doğrultusunda devam ettiren Moskova Knezliği, 1360'lı yıllardan itibaren biriken siyasi, ekonomik ve askeri gücünü sahnelemeye başladı. Aynı döneme paralel olarak 1357'de Canibek'in kendi oğlu Berdibek(12 kardeşini de öldürdü) tarafından öldürülmesiyle Orda'da karışıklıklar hız kazanmıştı.⁷³

III- Kulikovo Muharebesi ve Timur'un Altınordu'yu İstilas

II. İvan'ın(Krasniy) ölümünden sonra Moskova Knezliği'nin başına 9 yaşındaki oğlu Dimitri Donskoy(1359-1389) geçti.⁷⁴ Donskoy'un selefleri döneminde Altın Ordu'ya olan bağlılığından taviz vermeyen Moskova Knezliği'nin, onun döneminde bağımsız bir Rus devleti kurmak için mücadele ettiğini görmekteyiz.⁷⁵

Bu dönem Altın Ordu'ya bakıldığında sık sık iktidar değişikliği ve iç kavgaların meydana geldiği bilinmektedir. Nitekim 1360'tan 1380 yılına kadar toplamda 25 han, taht mücadelesi verdi.⁷⁶Bu bakımdan, *"Altınordu'da çıkan karışıklıklar, Rusya için son derece faydalı olmuştur. Birbirleriyle rekabet eden hanlar, Rus ve Litvanya prenslerinin yardımına muhtaç kaldılar."*⁷⁷ Bu

⁷⁰ a.e., s. 225.

⁷¹ Ustryalov, a.g.e., s. 253.

⁷² V. O. Klyuçevskiy, *Russkaya İstoriya-800 Redçayışih İllustraçii*, Moskva, İzdatelstvo EKSMO, 2005, s. 125.

⁷³ Monahova, a.g.e., s. 67.

⁷⁴ Saharov-Buganov, a.g.e., s. 144.

⁷⁵ Yegorova, a.g.e., s. 39.

⁷⁶ Yakubosvkiy, a.g.e., s. 165.

⁷⁷ a.e., s. 166.

karışıklıklardan yararlanmak isteyen Dimitri Donskoy, 1370'li yıllardan itibaren Altın Ordu ile olan ilişkilerini askıya aldı. 1374'te vergi vermeyi bıraktı.⁷⁸ Bu gelişmeler bağlamında tedirgin olan Altın Ordu yönetimi adına harekete geçen Mamay, Moskova'yı yeniden tahakküm altına almak için girişimlere başladı. Cengiz soyundan gelmediği için han olamayan ve ancak orduda büyük bir nüfuzu olan Mamay, tıpkı Batu Han'ın istilasına benzer bir sefer peşindeydi.⁷⁹ Böylece sefer hazırlıklarına başlayan Mamay, birlikte hareket etme sözü veren Lehistan kralı Yagaylo ile ittifak yaptı.⁸⁰ Mamay'ın girişimlerine karşı Moskova cephesinde de hareketlenme vardı: "*Büyük knez kararını verdi ve cesaretini toplamak adına Aziz Sergey'in zaman kaybetmeme tavsiyesinde bulunarak kendisini muharebe için kutsadığı haberini aldı.*"⁸¹

150 bin kişilik ordusuyla yola çıkan Dimitri ve Mamay, 1380'de Don Nehrinin yukarı tarafındaki Kulikovo meydanında çarpıştılar. Büyük kayıplara rağmen (150 bin kişiden geriye 30 bin kişi sağ kalmıştı) muharebeyi Dimitri'nin ordusu kazandı.⁸² Don üzerindeki bu başarısından dolayı Dimitri, Donskoy ünvanını aldı. Muharebeye katılan Suzdallılar, Vladimirliler, Rostovlular, Pskovlular "Ruslar" adı altında bir araya geldiler.⁸³

Kulikovo zaferi, Moskova Knezliği'nin bağımsız bir devlet olma yolunda attığı ilk ve önemli bir adımdı. Bundan sonraki süreçte Türk-Moğol dünyasında meydana gelen olaylar, bağımsızlık sürecine ivedilik kazandırdı. Bu olaylardan ilki Timur⁸⁴ ve Toktamış arasındaki toprak ve iktidar savaşıydı.

1370 yılında Maverünnehir'de hakimiyetini kuran Aksak Timur⁸⁵, Emir Hüseyin'i etkisiz hale getirdikten sonra yayılmacı bir politika izledi.⁸⁶ Bu yıllarda bilindiği gibi Altın Ordu yönetimi, iç karışıklıklar ve parçalanmalar yaşıyordu. Yayılmacı politikasına engel olacağını düşündüğü Altın Ordu'nun bu

⁷⁸ Yegorova, *a.g.e.*, s. 39.

⁷⁹ Saharov - Baganov, *a.g.e.*, s. 147.

⁸⁰ Karamzin, *a.g.e.*, s. 333.

⁸¹ *a.e.*, s. 337.

⁸² Gumilev, *a.g.e.*, s. 175.

⁸³ *a.e.*, s. 195.

⁸⁴ Aksak Timur 1335 yılında Barlaslar sülalesinden (Moğollara bağlı) Emir Taragay'ın ailesinde dünyaya geldi. Bazı efsanelerde, doğarken çocuğun saçlarının beyaz olduğu ve sıkılı yumruğu içinde kan pıhtısına rastlandığı anlatılmaktadır. Bkz.; Şamsi Sultan, *Zolotoya Orda Nakanune Raspada*, Tatarskoye Knijnoye İzdatelstvo, Kazan, 2008, s. 109.

⁸⁵ Timur, Sistan'daki bir çarpışma esnasında sağ elinin iki parmağını kaybetti ve sağ ayağından ağır şekilde yaralandı, bu yüzden "aksak" hale geldi. (lakabı Türk dillerinde "Hromay Timur"- "Aksak Timur", Farsçada "Timur-lenk", Rusya'da "Tamerlan") Bkz.; A.İ. Buldakov - S.A. Şumov - A.R. Andreev, *Tamerlan*, Sbornik, İzdatelstvo Kraft, Moskva, 2003, s. 6.

⁸⁶ *a.e.*, s. 6-7.

karışıklıklarından yararlanmak isteyen Timur, yeni hanı tahta geçirmek için çalışmalarını hızlandırdı. Nitekim, 1380'de Toktamış'ın⁸⁷ Altın Ordu'nun yeni hanı olmasını sağladı.

*“Toktamış siyasi faaliyetlerinin ilk aylarında ve hatta yıllarında Timur'un yardımını seve seve kabul etmişti. Koruyucusuna karşı zahiren minnettar ve sadık kalan Toktamış, hakikatte çok geçmeden siyasi faaliyetine serbestçe başlamış, birçok hallerde doğrudan doğruya Timur menfaatlerine aykırı bir şekilde hareket etmişti. Zira bu sonuncunun vassalı olmak istemiyordu. Mamay'ın hezimetinden hemen sonra yani 1381'de Cuci ulusunun hakimiyetini ele alınca Toktamış, Altın Ordu'nun kuvvetini ve siyasi hakimiyetini canlandırmak gayesini takip etmek istemişti.”*⁸⁸

Timur, Toktamış'ın ileride sorun teşkil edeceğini ve aralarında er-geç bir çatışma çıkacağını biliyor, Toktamış da onunla mücadeleye hazırlanıyordu.⁸⁹ *“Deşt-i Kıpçak'ın zengin kaynakları ve insan gücüne dayanan Toktamış, güçlü bir orduya sahip bulunuyordu.”*⁹⁰ Böylelikle siyasi, askeri ve iktisadi anlamda kuvvetlenen Toktamış Han, 1380'li yılların sonlarında Timur'la açık bir münakaşaya girdi.⁹¹ 1387'de Maveraünnehir'e soygun amaçlı sefer düzenleyen Toktamış Han'ı sonraki yıllarda koltuğundan edecek iki şiddetli saldırı bekliyordu.⁹² Bu saldırılardan ilki 1391 yılında gerçekleşti. *“Bugün Kuybişev eyaletinde bulunan Çeremşan'ın ayaklarından Kundurça suyu vadisinde, Kundurça veya Kunduzça mevkiinde meşhur bir muharebe olmuştur.”*⁹³ Muharebede başarılı olan Aksak Timur, rakibine şiddetli darbeyi indirmişti.⁹⁴ Ancak Timur, Toktamış Han'ı tamamen ortadan kaldırmaya niyetliydi. Yine de savaş öncesi Toktamış'a elçisini gönderen ve barıştan yana olduğunu ileten Timur, hayal kırıklığına uğradı. *“Elçi Şemseddin Almaliki, Toktamış'ın cevabi mektubuyla birlikte geri döndü ve Samur ırmağı kıyısında mektubu Timur'a*

⁸⁷ Urus Han'ın entrikalarından kaçan prens Toktamış, Semerkant'a geldiği zaman, Timur bu münasebetle Ak Ordu işlerine faal surette müdahale etmek imkanından hemen istifadeye kalkışmıştı. Bkz.; Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 226.

⁸⁸ *a.e.*, s. 226.

⁸⁹ İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s. 15.

⁹⁰ *a.e.*, s. 15-16.

⁹¹ V. V. Trepavlov, *Zolotoya Orda v XIV Stoletii*, İzdatelstvo Kvadriga, Moskva 2010, s. 64.

⁹² *a.e.*, s. 64.

⁹³ Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 248.

⁹⁴ Aksak Timur, bu seferin sonunda Volga'dan 4 milyon koyun, 40 bin büyükbaş hayvan, 500 bin at ve 500 bin köle götürdü. Bkz.; Şamsi, *a.g.e.*, s. 174.

sundu. Timur mektuba çok kızdı ve orduya hazırlık emri verdi.”⁹⁵ Nitekim 1395 yılında Terek Nehri üzerinde iki taraf yeniden çarpışmaya girdi.⁹⁶ Çarpışmada galip gelen Timur ordusu, kuşatmaya devam ederek Altın Ordu’nun Saray, Astrahan, Azak v.b. önemli şehirlerini yağmaladı.⁹⁷ “Timur, Orda’nın Volga nehri yakınındaki topraklarını talan ederek kuzeye doğru ilerledi ve az sonra onun öncü birlikleri Rus sınırlarına vardılar. Timur’un askerleri, Rus ve Orda şehirleri arasında bir ayırım yapmadan yıktılar ve Ryazan Knezliği tarafındaki Yelets şehrini yaktdılar.”⁹⁸

Timur’un bu ilerleyişi karşısında tedirgin olan Moskova Knezi Vasiliy Dimitreviç, olası bir savaş için hazırlık⁹⁹ yapmasına rağmen herhangi bir çarpışma çıkmadı. Çünkü Timur’un ordusu, Karadeniz’in kuzeyi ve Kırım’ı yağmalamak için yön değiştirmişti. Timur için Rusya’nın kuzey toprakları yeterince verimli değildi. Bunun yanısıra güçlü bir Moskova Knezliği’nin varlığı, Altın Ordu’yu zayıflatmak adına Semerkant’ın işine gelmekteydi.¹⁰⁰ Bundan dolayı Moskova Knezliği, önemli bir engeli daha aşmıştı. Hemen akabinde Altın Ordu’ya vergi vermeyi durdurmuştu. Bu bağlamda Timur’un uyguladığı dış politika, Moskova Knezliği’nin güçlenmesine zemin hazırlamıştı.

Timur’un Semerkant’a çekilmesinden sonra Altın Ordu’yu yönetmeye devam eden Toktamış Han, Kırım’ı hakimiyeti altına almak için teşebbüslerde bulundu. Ancak Toktamış’ın saltanatı 1398 yılına kadar sürebildi: “Bu sırada Altınordu’da yeniden karışıklık çıktı. Toktamış’ın rakipleri olan Timur Kutlug ve Edige, nihayet ona karşı bir ayaklanma tertip etmeye muvaffak oldular. Büyük Moğol asilzadelerinin ekseriyeti hükümdarlarını terk ettiler ve Timur Kutlug’u yeni han ilan ettiler.”¹⁰¹ İktidardan umudunu kesen Toktamış,

⁹⁵ Hayrunnisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 57.

⁹⁶ Toktamış Han, sorunu barışçıl yollarla çözmek için kendi elçisi Urak’ı, harekete geçmeye başlayan Aksak Timur ordusuyla görüşmeye yolladı. Ancak elçi, Derbent’ten (Demir kapı) hiçbir sonuç almadan döndü. Bkz.; Şamsi, *a.g.e.*, s. 184.

⁹⁷ İ. O. Knyazkiy, *Rus i Step*, Rossiyskiy Nauçnyıy Fond, Moskva, 1996, s. 107.

⁹⁸ *a.e.*, s. 107.

⁹⁹ Moskova ordusu, büyük knez liderliğinde Oka Nehri kıyısındaki Kolonna’ya yaklaşmıştı. Tıpkı 15 yıl önce olduğu gibi tüm kasaba ve köylerden gelen Rus ordusunun burada toplanması gerekiyordu. Aynı zamanda Moskova’nın tüm katedrallerinde knez ve Rus ordusu adına aralıksız dualar edilmekteydi: Düşman, Mamay ve Toktamış’tan daha korkunç ilerlemektedir. Başpiskopos Kipriyan, Ortodoksluk ve Rus toprağı için savaşa gidenleri kutsayarak ve başkentte kalanlara destek olarak hemen hemen kiliseden hiç ayrılmadı. Bkz.; *a.g.e.*, s. 107-108.

¹⁰⁰ *a.e.*, s. 109.

¹⁰¹ Vernadskiy, *Moğollar ve Ruslar*, s. 333.

Lehistan'a kaçtı. Hanedan içi çekişmeler, sonraki yıllarda Altınordu'yu daha da güç duruma düşürmüştü.

IV- Altınordu'nun Hanlıklara Bölünmesi

15. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde gittikçe güç kaybeden Altın Ordu'da Toktamış Han ve Timur Kutluk arasındaki otorite savaşı, çocuklarına ve torunlarına da yansdı.¹⁰² Taraflar arasında yaşanan taht kavgası, Altın Ordu topraklarında çok sayıda hanlığın kurulmasına sebep oldu. Merkezi otoritenin kararlarını dikkate almayan ve dolayısıyla başkent hakimiyetini zayıflatan bu hanlıklardan biri Kırım Hanlığıydı.¹⁰³ Giraylar hanedanlığının Kırım'a hakim olma süreci şöyleydi:

“Hacı Giray, Kırım'a ilk defa 1433'te geldi. Cenevizliler, 13 Temmuz 1434'te yapılan barış anlaşmasıyla Hacı Giray'ı Kırım hanı olarak tanıdılar. Ama birkaç ay sonra Nogay Hanı Seyyit Ahmet, Giray'ı Kırım'dan çıkardı. Giray, anavatanı Litva'ya kaçmak zorunda kaldıysa da Litva prensi N. Kazimir'in askeri ve mali desteği sayesinde tekrar döndü. Yeniden Kırım hanı olan Hacı Giray, Kırım-Solhat şehrini kendine başkent edindi. Nogay Hanı Seyyit Ahmet, kısa süre sonra Giray'ı bir kez daha Kırım'dan kovdu. Hacı Giray'a kesin olarak Kırım hanı olmak ancak 1449'da nasip olacaktı.”¹⁰⁴

1475 yılında Osmanlı devletine tabi olan Kırım Hanlığı¹⁰⁵, Moskova ile yaptığı ittifaklarla Altın Ordu'yu zayıflatmıştı.¹⁰⁶ Nitekim, Moskova Devleti'nin

¹⁰² Y.G. Mizun-Y.V. Mizun, *Han i Knyazya, Zolotoya Orda: Russkiye Knyajestva*, İzdatelstvo Veçe, Moskva, 2005, s. 124.

¹⁰³ Tatarlar, Taurid'e (Kırım) ilk saldırılarını 1223'te düzenlediler. Bu saldırı yalnızca Sudak şehrinin yağma edilmesiyle sınırlıydı. Kırım bozkırlarının nihai olarak işgali ise 1242'te tamamlandı ve o tarihten itibaren Altın Ordu'nun ulusu olarak han naibi (ulus emiri) tarafından yönetildi. Kırım ulusunun başkenti ve ulus emirinin ikametgahı, Tatarlar tarafından yarımada'nın güneydoğusunda Çürük-su vadisine kurulan Kırım şehri oldu. XIV. yüzyılda ise Kırım şehrinin adı tedrici surette tüm Taurid yarımadasının umumi adı haline aldı. Bkz.; A.B. Şirokorad, *Osmanlı-Rus Savaşları*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009, s. 20.

¹⁰⁴ *a.e.*, s. 21.

¹⁰⁵ 1475 Haziranı başında Gedik Ahmet Paşa'nın küçükü büyüklü üç yüz kadar gemi ile Kefe önüne gelerek burasını ve Çerkezistan'a kadar Karadeniz şimalindeki bütün Ceneviz kalelerini bir hamlede nasıl zapt ettiği malumdur. Burada yalnız muhasara esnasında Tatarların büyük kısmının Eminek kumandasında Türklerle birleşmiş olduklarını kaydedelim. Kefe fethedildikten sonra, Cenevizliler tarafından hapse atılmış olan Mengli Girey, Ahmet Paşa tarafından zindandan çıkarıldı. Şimdi Osmanlılar vaziyete tamamiyle hakim idiler; Anapa şehrine kadar şimali Karadenizdeki bütün Ceneviz kolonileri ellerine geçtikten başka zindandan kurtardıkları hanla bu sahillerin mukadderatı üzerinde en elverişli bir anlaşma yapabilirlerdi. Kendilerine en büyük

bağımsızlığını ilan ettiği 1480 yılında Moskova knezi III. İvan ve Altın Ordu Hanı Ahmet arasında Uğra Nehri üzerinde yaşanan savaşta Kırım Hanlığı, III. İvan'a yardım etti.¹⁰⁷

15. yüzyılın ilk yarısında hanlıkların ortaya çıktığı yıllarda Moskova Knezliği de iç karışıklıklar yaşamaktaydı:

“27 Şubat 1425'te Dimitri Donskoy'un büyük oğlu ve aynı zamanda Moskova Grandükü olan I. Vasiliy ölmüştü. Eski Rus geleneklerine ve Dimitri Donskoy'un tüzüğüne binaen Moskova tahtına ekber evlat Yuri Dimitriyeviç'in iclas edilmesi gerekiyordu. Ama Moskova boyarları ve I. Vasiliy'in aşırı ihtiraslı dul hanımı Sofya Vitovna, kişisel çıkarları uğruna 9 yaşındaki oğlunu tahta çıkarıp ülkeyi II. Vasiliy adına yönetmeye karar vermişti.”¹⁰⁸

Bu karışıklıktan yararlanmak yerine kendi içinde bölünmeler yaşayan Altın Ordu'yu pasifize eden önemli hanlıklardan biri de Kazan Hanlığı'ydı. Kazan Hanlığı kurulmadan önce Altın Ordu devletinin yönetimine baktığımızda taht kavgasının şiddetlendiğini görüyoruz. Bu taht kavgasında adı geçen şahsiyetlerden biri Uluğ Muhammed Han'dı. M.G. Hudyakov, Uluğ Muhammed Han'ı şöyle anlatmaktadır: *“Diğer Muhammed'ten(Kuçük yada Kiçi yani Küçük) farklı olarak “Ulu” yani büyük lakabını alan Han Muhammed, namı bilinen Toktamış'ın torunu ve Saray Hanı Celaleddin'in oğluydu.”¹⁰⁹* 1428 yılında Altın Ordu tahtına oturan Uluğ Muhammed, 1437 yılına gelindiğinde Saray'daki otoritesini kaybetti.¹¹⁰ Timur Kutluk'un torunu Kiçi Muhammed iktidarı haiz oldu ve Uluğ Muhammed'e Kırım'da hanlık kurma yolunu açtı.¹¹¹ Ancak Kırım'da barındırılmayan Uluğ Muhammed, doğuda Orta İtil mıntıkasına doğru yöneldi. Böylece 1437-38 yıllarında Kazan

mukavemeti gösterecek kuvveti, Tatar aristokrasisini ittifaklarında tutmaktaydılar ve bu ittifak sayesinde Mengli Girey'e hanlığını iade edebilirlerdi. Mengli Girey bütün istikbalini ellerinde tutan Osmanlılara istediklerini vermekten ve onlara sığınmaktan başka bir şey yapamazdı. Bkz.; Halil İnalçık, *Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1944, s. 206.

¹⁰⁶ Moskova ve Kırım (Ahmet Han'ın potansiyel rakibi) arasındaki ilişkilerin kurulması bu döneme denk gelir. Büyük knez, Kırım hanı Mengli Giray tarafından gönderilen Aziz Baba'yı sevgiyle, kardeşçe ve hürmetle karşılayarak kendi elçisi N.V. Beklemişev'in 31 Mart 1474 tarihinde onunla Kırım'a gitmesine müsaade eder. Bkz.; Y. G. Alekseev, *Osvobojenie Rusi ot Ordinskogo İgo*, İzdatelstvo Nauka, Leningrad, 1989, s. 78.

¹⁰⁷ a.e., s. 85.

¹⁰⁸ Şirokorad, a.g.e., s. 31.

¹⁰⁹ M.G. Hudyakov, *Oçerkii po İstorii Kazanskogo Hanstva*, İnsan, Moskva, 1991, s. 27.

¹¹⁰ V.V. Pohlyobkin, *Tatarı i Rus*, Mejdunarodniye Otnoşeniya, Moskva, 2000, s. 78.

¹¹¹ a.e., s. 79.

Hanlığını kurdu.¹¹² Uluğ Muhammed'in Kazan şehrine yöneldiğini yazan bazı Rus tarihçilerinin aksine Akdes Nimet Kurat şunları yazmaktadır: “*Uluğ Muhammed'in Kazan şehrini alıp almadığı katiyetle tespit edilemiyor; burası galiba Uluğ Muhammed'in oğlu Mahmut Han tarafından zaptedilmiş ve Kazan Hanlığının merkezi olmuştur.*”¹¹³ Aynı düşünceyi savunan 19. yüzyılın Rus araştırmacısı V.V. Velyaminov-Zernov, Nikonov ve Voskresen vekayinamelerini baz alarak Kazan'a ilk kez Uluğ Muhammed'in oğlu Mahmut Han'ın(Mahmudek) geldiğini açıklığa kavuşturmuştur.¹¹⁴

Kazan Hanlığı, kurulduktan sonra dış politikasını topraklarını genişletmek ve Moskova Knezliğini huzursuz etmek üzerine kurmuştu. “*1445'te Uluğ Muhammed, oğulları Mahmudek ve Yakub'u Rusya üzerine mutat bir seferle görevlendirdi. 7 Temmuz'da Suzdal yakınındaki Spaso-Yemtimyev surları önünde Tatarlarla II. Vasiliy ordusu arasında vuku bulan savaşta Rus ordusu kılıçtan geçirildi ve grandük de esir alındı.*”¹¹⁵ Çarpışma sonrası 200 bin ruble fidye ödemeyi kabul eden Vasiliy Vasilyeviç, Uluğ Muhammed'in oğlu Kasım'a Oka nehri etrafında toprak vermeyi taahhüt etti ve böylece Meşersk bölgesinde Tatar Kasım Hanlığı ortaya çıktı.¹¹⁶ “*Uluğ Muhammed ile II. Vasiliy arasında yapılan anlaşmaya göre Moskova ve Ryazan Knezleri, Kasımov Hanlığı'na vergi ödemek zorundaydılar.*”¹¹⁷ Savaşta Moskova Knezliği'nin yenik ayrılmasına rağmen anlaşmanın Kazan Hanlığı'yla yapılması, Altın Ordu tahakkümünün bitişi anlamına gelmekteydi. Anlaşma her ne kadar Moskova'yı Altın Ordu'dan koparıp Kazan Hanlığına bağladıysa da sonrasında yaşanan iç karışıklık, Moskova üzerinde kurulan hakimiyetin uzun sürmeyeceğini gösterdi. Anlaşmadan sonra Moskova'dan gelecek ganimetler, Kazan yönetimini iç çekişmelere sürükledi. Zira Uluğ Muhammed'in büyük oğlu Mahmudek, zenginliklerin cazibesine kapıldı ve babasını bu zenginliklerden alıkoyarak öldürdü.¹¹⁸ Mahmudek'in bu girişimleri ve iktidar olma ihtirası, kardeşleri Kasım ve Yakub'un kaçmalarına sebep oldu.¹¹⁹

15. yüzyılda kurulan Astrahan, Sibir, Özbek ve Kazak Hanlıkları¹²⁰, Altın Ordu'nun Moskova üzerindeki otokratik yönetim anlayışını zayıflatan diğer

¹¹² Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 302.

¹¹³ Akdes Nimet Kurat, *Kazan Hanlığı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, s. 227.

¹¹⁴ V. V. Velyaminov-Zerkov, *İsledovanie o Kasimovskih Çaryah i Çareviçah*, Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, Sanktpeterburg, 1863, s. 4.

¹¹⁵ Şirokorad, *a.g.e.*, s. 32.

¹¹⁶ *a.e.*, s. 32.

¹¹⁷ *a.e.*, s. 32.

¹¹⁸ Vernadskiy, *Moğollar ve Ruslar*, s. 380.

¹¹⁹ *a.e.*, s. 380.

¹²⁰ Mizun-Mizun, *a.g.e.*, s. 133-134.

unsurlardı. Altın Ordu zayıflarken, Moskova yönetimi diğer Rus knezliklerini bir çatı altında toplamaya devam ediyordu.

V- İstanbul'un Fethi ve Moskova'ya Etkisi

15. yüzyılın ikinci yarısında Moskova yönetiminin güçlenmeye başladığı dönemde Osmanlı Devleti'nde taht değişikliği oldu ve 1451'de devletin başına padişah II. Mehmet geçti. İstanbul'u ele geçirip Osmanlı devletini dünyanın merkezine koymaya niyetli olan II. Mehmet, fetih için harekete geçti. Ancak dönemin veziriazamı Çandarlı Halil Paşa, Batılı devletlerin birleşmesi tehlikesinden çekinerek İstanbul'un fethedilmesine karşıydı ve bir uzlaşmaya gidilmesi gerektiğini söylemişti.¹²¹ *"Buna karşı Zaganuz, Batılı devletlerin birleşemeyeceklerini, bir ordu gönderseler bile Osmanlı kuvvetlerinin üstün olduğunu ve İtalya'dan herhangi bir yardım gelmeden önce şehrin zaptolunabileceğini hararetle savundu."*¹²²

Zaganuz'un önerilerini daha akılcı telakki eden II. Mehmet, fetih için hazırlık yapılması emrini verdi. Böylece İstanbul yakınlarında Boğaz Kesen(Rumeli) Hisarı inşa edildi.¹²³ *"Boğaz Kesen surlarının yapımı biter bitmez Sultan Mehmet, kuşatmanın son hazırlıklarını görmek için Edirne'ye döndü, sonrasında ise İstanbul'a çıkarma yaptı."*¹²⁴

II. Mehmet'in ordusuna oranla az sayıda olan Bizans kuvvetleri, kuşatmada zor anlar yaşadı:

"Günlerce, haftalarca Avrupa'dan geleceği söylenen yardım beklendi. Nitekim Sultan Mehmet'in ordugahına iki defa gelen Macar elçileri, kuşatma kaldırılmazsa kral Ladislav'ın ve meşhur komutan Yanoş Hünyadi'nin Osmanlı ülkesine yürüyeceğini bildirdiler. Denize açıldığı duyulan bir Venedik donanması da bekleniyordu Bizans'ta. Sonunda ne Macar ordusu kımıldadı, ne Venedik donanması geldi. Son Bizans imparatoru Konstantin Dragazes de sadece tahtını değil, canını da kaybetti şehrin alındığı

¹²¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 110.

¹²² a.e., s. 110.

¹²³ Pavel Pirling, *Rossia i Vostok-Çarskoye Brakosoçetaniye v Vatikane, İvan III i Sofiya Paleolog*, İzdaniye A.S. Suvorina, Saint Petersburg 1892, s. 4.

¹²⁴ Kerolayn Finkel, *İstoriya Osmanskoy İmperii; Videniye Osmana*, İzdatelstvo ACT, Moskva, 2010, s. 84.

20 Mayıs 1453 günü. Sultan Mehmet ise ülkesinin doğal merkezini ele geçirmiş oldu."¹²⁵

İstanbul'un fethedilmesi bir taraftan Türk dünyasının önünü açarken, diğer taraftan Bizans'ın dini ve siyasi mirasının doğuda yeni bir gücün eline geçmesine zemin hazırlamıştı: Moskova knezliği. Öyle ki Elazar Manastırı'nda bulunan papaz Philote, Moskova'nın 3. Roma olduğunu ilan etmişti.¹²⁶Bu arada Moskova Knezi III. İvan'ın¹²⁷ karısı ölmüştü ve yeni evliliğini son Bizans İmparatoru Konstantin Dragazes'in yiğeni ve Mora despotunun kızı Sofya Paleolog ile yapmıştı.¹²⁸Bizans imparatorluğunu yeniden diriltmek için umutlar besleyen Sofya, bu evlilik ile Moskova'yı örgütledi:

"Sofya, işe unvan bulmakla başladı. Kocasına Sezar'ın kısaltılmış bir şekli olan 'Çar' ünvanını verdi ve bunu kanunileştirdi. Artık Rus hükümdarları 'Çar' olmuştu. İkinci olarak da III. İvan'ı, Bizans tahtının gerçek varisi olduğuna inandırdı. İvan, Bizans'ı yeniden kuracak ve tekrar İstanbul'u Osmanlı'dan alarak başkent yapacaktı."¹²⁹

Sofya, Moskova'ya giderken Bizans'a özgü birçok ritüeli yanında aldı ve Bizans'ın çift başlı kartalı, Moskova'nın resmi devlet mührüne döndü.¹³⁰ Artık Moskova Knezliği'ne Ortodoks dünyasını bir devlet olarak temsil etme ve bağımsızlığını ilan etme sorumluluğu düşmüştü.

Sonuç

1547 yılında çarlığa geçtikten sonra Osmanlı Devleti için Kafkasya, Orta-Asya ve Karadeniz'in kuzey bölgelerinde büyük rakip olmaya başlayan

¹²⁵ Metin Kunt-Suraiya Faroqhi-Hüseyin G. Yurdaydın-Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti 1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 81.

¹²⁶ Cezmi Türk, *a.g.e.*, s. 49.

¹²⁷ İvan'ın Bizans evliliği, bu hadise ile çifte kazanç elde etmeyi planlayan Papa tarafından tertip edilmişti. Rusya'yı Roma katolik kilisesine bağlamak ve Osmanlı Türklerine karşı Rusya'nın yardımını almak. Papa'nın her iki amacı da gerçekleşmedi ve bu işlemde en fazla yarar sağlayan İvan oldu. Sofya Paleolog (ikinci eşi), son Bizans imparatorunun yeğeni idi. Birleşik kilisenin fikri altyapısı dahilinde yetiştirilmesi ve Rusya'ya Papa sefirinin refakatinde gitmiş olmasına rağmen, Moskova'ya ulaşır ulaşmaz Grek ortodoksluğunu kabul etmeye razı oldu (1472). Bkz.; Vernadskiy, *Rusya Tarihi*, s. 118.

¹²⁸ Vehbi Vakkasoğlu, *Moskof Mücadelemiz*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979, s. 14.

¹²⁹ *a.e.*, s. 14-15.

¹³⁰ Vernadskiy, *Rusya Tarihi*, s. 118.

Rusya'nın temelini oluşturan Moskova Knezliği'nin devletleşmesi süreci, Türk-Moğol dünyasında meydana gelen olaylara sıkı sıkıyla bağlıdır.

1236'dan 1242'ye kadar devam eden Tatar-Moğol saldırılarıyla siyasi, iktisadi ve toplumsal anlamda yıpranan Rus knezlikleri, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Altın Ordu Devleti'nin hegemonyası altına girdiler. Rus knezliklerini merkezi otoriteye itaat etmek şartıyla serbest bırakan Altın Ordu Devleti'nin siyasi anlayışından yararlanan Moskova Knezliği, 1280'li yıllardan itibaren şekillenmeye başladı. Rus tarihinin kahramanlarından Vladimir Knezi Aleksandr Nevskiy'in ölümü sonrası çocukları arasında paylaşılan topraklardan biri Moskova yurduydü. Küçük yaştaki oğlu Danil'in payına düşen Moskova Knezliği, özellikle Tver Knezliği'yle yaşadığı sembolik iktidar mücadelesinde Altın Ordu'nun desteğini arkasına alarak hem Orda adına sükuneti sağladı hem de parçalanmış ve kendi aralarında husumet yaşayan knezlikleri bir çatı altında toplamaya başladı. Bu politikayı en başarılı şekilde yürüten Moskova Knezi İvan Kalita, 14. yüzyılın ilk yarısında Moskova'yı dini, siyasi ve iktisadi açıdan merkezi konuma getirdi.

1350'li yıllardan itibaren zayıflayan Altın Ordu'nun içine düştüğü iç karışıklıktan yararlanan Moskova Knezi Dimitri Donskoy, vergi vermeyi ve Orda'dan berat almayı bıraktı. Bunu takiben 1380 yılında Altın Ordu komutanı Mamay'a karşı yapılan Kulikovo Muhaberesi'ni kazanan Dimitri Donskoy, diğer knezliklerin de desteğini alarak Moskova'yı otoriter güç haline getirdi. Artık Moskova Devleti'nin önü açılmış oldu.

1380'ten itibaren Türk-Moğol dünyasında meydana gelen olaylar, Moskova'yı daha da güçlendirdi ve hedefe gitmek isteyen geminin rüzgarı oldu. Bu olaylardan ilki 1391 yılında Timur ve Toktamış Han arasında yaşanan Kunduzça Çarpışması'ydı. Bu çarpışmayı kaybeden Altın Ordu Devleti, 1395'te Timur'dan bir darbe daha yemişti. Kırım, Azak, Saray ve Astrahan gibi şehirleri yağmalayan Timur'un, Moskova Knezliği'ne dokunmaması, Moskova'nın önünü açmıştı.

İkinci olarak da 15. yüzyılın ilk yarısında hanlık makamı için çatışan Toktamış ve Timur Kutlu'nun torunlarının Orda'yı hanlıklara bölmesi ve bu şekilde farklı şehirlerde kurulan hanlıkların (Kırım hanlığı, Kasım Hanlığı, Kazan Hanlığı v.b.) Moskova'yla kurduğu ilişkiler, Altın Ordu'nun Rus toprakları üzerindeki hakimiyetini sarsmıştı. Nitekim, 1445 yılında Kazan Hanlığı'nın Moskova Knezliği'yle yaptığı savaş ve anlaşmada Altın Ordu'nun adı yoktu. Bu anlaşmadan sonra Kazan Hanlığı'na vergi vermekle mükellef olan Moskova Knezliği, iktisadi olarak da Saray'dan koptu. Ancak anlaşma çerçevesinde elde edilen ganimetlerin paylaşımında iç sarsıntı yaşayan Kazan

Hanlığı'nın da Moskova üzerindeki nüfuzu fazla süreceğe benzemiyordu. Nitekim diğer Rus knezliklerini de boyunduruk altına alarak gücünün doruğuna çıkmış olan III. İvan, 1487 yılında Han Muhammed Emin döneminde Kazan Hanlığı'na olan iktisadi ve siyasi bağımlılığa son verdi.

Bununla birlikte 1440'lı yıllarda şekillenen Kırım Hanlığı'nın 1475'te Osmanlı'ya bağlı olmasından sonra izlediği politika, Moskova yönetiminin işini kolaylaştırmıştı. Altın Ordu Hanı Ahmet'e karşı Moskova'yla ittifak yapan Kırım Hanı Mengli Giray, 1480 yılında Uğra Nehri üzerinde yaşanan savaşta III. İvan'ı destekledi. Savaşı kazanan III. İvan, bağımsız Moskova Devleti'ni ilan etme şansına kavuştu.

Üçüncü olarak İstanbul'un Osmanlı Padişahı II. Mehmet tarafından fethedilmesi, Moskova'nın Ortodoks dünyası için konumunu ve prestijini yükseltti. İstanbul'un fethi sırasında ölen son Bizans İmparatoru Konstantin Dragazes'in kuzeni olan Sofya Paleolog'un Papa'nın isteğiyle Moskova'ya gelmesi ve III. İvan'la evlilik yapması, Moskova'yı 3. Roma yapmıştı.

Sonuç olarak, Türk-Moğol dünyasının yaşadığı olaylar, hem dolaylı hem de doğrudan Moskova Devleti'nin oluşmasını etkiledi.

KAYNAKLAR

AKA, İsmail, *Timur ve Devleti*, Ankara, 1991.

ALAN, Hayrunnisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506*, İstanbul, 2007.

ALEKSEEV, Y.G., *Osvoboğenje Rusi ot Ordinskogo İgo*, Leningrad 1989.

BARTHOLD, V.V., *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, (Haz. Kâzım Yaşar Koprıman-İsmail Aka), Ankara, 2006.

BOHANOV, A. N.-GORİNOV, M. M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do Konça XX Veka v 3-h Knigah*, Moskva, 2001.

BORİSOV, N. S., *Politika Moskovskih Knezey*, Moskva, 1999.

BULDAKOV, A. İ.-şUMOV, S. A.-ANDREEV, A. R., *Tamerlan*, Sbornik, Moskva, 2003.

DANILOV, A. A., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney v Voprosah i Otvetah*, Moskva, 2003.

FİNKEL, Kerolayn, *İstoriya Osmanskoy İmperii; Videniye Osmana*, Moskva, 2010.

- GUMİLEV, L. N., *Ot Rusi k Rossii*, Moskva, 2009.
- HUDYAKOV, M. G., *Oçerkii po İstorii Kazanskogo Hanstva*, Moskva, 1991.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - I*, İstanbul, 2009.
- İNALCIK, Halil, *Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi*, Ankara, 1944.
- KARAMZİN, N. M., *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo İzbranniye Glavıy*, Moskva 2007.
- KLYUÇEVSKIY, V. O., *Russkaya İstoriya-800 Redçayşih İllustraçii*, Moskva, 2005.
- KNYAZKIY, İ. O., *Rus i Step*, Moskva, 1996.
- KUNT, Metin-FAROQHİ, Suraiya-YURDAYDIN Hüseyin G.-ÖDEKAN Ayla, *Türkiye Tarihi 2: Osmanlı Devleti 1300-1600*, İstanbul, 1999.
- KURAT, Akdes Nimet, *Kazan Hanlığı*, Ankara, 1954.
- KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1999.
- MİZUN Y. G.-MİZUN Y. V., *Han i Knyazya, Zolotoya Orda: Ruskiye Knyajeştva*, Moskva, 2005.
- MONAHOVA, İ. A., *Osnovaniye Russkogo Gosudartsva*, Moskva, 2007.
- ORLOV, A. S.-GEORGİEV, V. A.-GEORGİEVA, N. G.-SİVOHİNA, T. A., *İstoriya Rossii*, Moskva, 2006.
- PAVLOV, N. M., *Russkaya İstoriya ot Drevneyşih Vremen*, Tom 3, Moskva, 1902.
- PİRLİNG, Pavel, *Rossia i Vostok-Çarskoye Brakosoçetaniye v Vatikane, İvan III i Sofiya Paleolog*, Saint Petersburg, 1892.
- POHLYOBKİN, V. V., *Tatari i Rus*, Moskva, 2000.
- POKROVSKIY, M. N., *Russkaya İstoriya s Drevneyşih Vremen*, Tom I, Moskva, 1922.
- SAHAROV, A. N.-BUGANOV, V. İ., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen do Konça XVII Veka*, Moskva, 2001.
- SOLOVYEV, S. M., *İstoriya Rossii s Drevneyşih Vremen*, Tom 3, Sanktpeterburg, 1895-96.

- SULTAN, Şamsi, *Zolotoya Orda Nakanune Raspada*, Kazan, 2008.
- ŞİROKORAD, A. B., *Osmanlı-Rus Savaşları*, İstanbul, 2009.
- TOGAY, Esad Fuat, *Rusya Tarihi*, İstanbul, 1948.
- TÜRK, Cezmi, *Dünyanın Çatısı Turan ve Rus Kafası*, İstanbul, 1964.
- TREPAVLOV, V. V., *Zolotoya Orda v XIV Stoletii*, Moskva, 2010.
- USTRYALOV, N. G., *Russkaya İstoriya*, Çast 1, Sanktpeterburg, 1839-41.
- VAKKASOĞLU, Vehbi, *Moskof Mücadelemiz*, İstanbul, 1979.
- VELYAMİNOV-ZERKOV V. V., *İsledovanie o Kasimovskih Çaryah i Çareviçah*, Sanktpeterburg, 1863.
- VERNADSKİY, George, *Moğollar ve Ruslar*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), İstanbul, 2007.
- VERNADSKİY, George, *Rusya Tarihi*, (Çev. Doğukan Mızrak- Egemen Ç. Mızrak), İstanbul, 2009.
- YAKUBOVSKİY, A. Y., *Altın Ordu ve İnhitattı*, (Çev. Hasan Eren), İstanbul, 1955.
- YEGOROVA, L. A., *Otyeçestvennaya İstoriya*, Moskva, 2008.